

УДК 343.627(477)

М.Г. ЗАСЛАВСЬКА, канд. юрид. наук,
Національний університет «Юридична академія
ім. Ярослава Мудрого»

НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЧИ СЛУЖБОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ ЩОДО ОХОРОНИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я НЕПОВНОЛІТНІХ (СТ.137 КК УКРАЇНИ)

Ключові слова: наслідки порушення, професійні обов'язки, службові обов'язки, охорона життя, охорона здоров'я, неповнолітні

У теорії кримінального права визнано, що наслідками злочинного (суспільно небезпечного і протиправного діяння) є шкода (збиток), заподіювана охоронюваним кримінальним законом суспільним відносинам, або реальна загроза (небезпека) заподіяння такої шкоди [1, с.116]. В ч.1 ст.137 КК України, як і в частині другий законодавець вказує на суспільно небезпечні наслідки: у ч.1 – заподіяння «істотної шкоди здоров'ю потерпілого»; у ч.2 – «смерть неповнолітнього або інші тяжкі наслідки». Таким чином, за конструкцію об'єктивної сторони розглядуваний злочин відноситься до злочинів з матеріальним складом, а передбачені в законі наслідки – до так званих фактичних наслідків [1, с.118]. Разом із тим, з метою визначення цих наслідків необхідно встановити загальний зміст шкоди, заподіюваної суспільним відносинам, та відмити її специфічні особливості.

Визначаючи зміст суспільно небезпечних наслідків, настання яких тягне кримінальну відповідальність згідно ч.1 ст.137 КК України, необхідно зазначити, що мова йде про наслідки у вигляді істотної шкоди здоров'ю неповнолітнього. В цьому випадку законодавець використав поняття, аналіз якого вимагає окремого розгляду кожної з його складових. Насамперед, необхідно проаналізувати зміст наслідків у вигляді «шкоди здоров'ю особи», далі визначити ті з них, які визнаються «істо-

тною шкодою», а також виявити можливі особливості шкоди, яка заподіюється здоров'ю саме неповнолітнього.

Звертаючись до думки вчених, висловленої з приводу змісту поняття «шкода здоров'ю особи», можна скористатись позицією М.І. Ковальова, який вказує, що кримінальне право, захищаючи суб'єктивне право людини на здоров'я, припускає наявний стан фізичного та психічного здоров'я потерпілого і карає всяке його погіршення, заподієне іншою особою винувато і протиправно [2, с.20]. Згідно чинного кримінального законодавства під суспільно небезпечними наслідками у вигляді шкоди здоров'ю особи розуміються тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості (статті 121–125, 128 КК України), побої і мордування (ст.126 КК України), катування (ст.127 КК України) спеціальні види тілесних ушкоджень: зараження вірусом імунодефіциту людини або іншою невиліковною інфекційною хворобою (ст.130 КК України), зараження венеричним захворюванням (ст.133 КК України) [3, с.42]. В свою чергу, відповідно до Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. № 6 під тілесними ушкодженнями розуміється порушення анатомічної цілісності тканин, органів і їхніх функцій, що виникає внаслідок дії одного або декількох зовнішніх вражаючих факторів – фізичного, хімічного, біологічного чи психічного [4]. Також у зазначених Правилах проводиться поділ всіх тілесних ушкоджень на три види: тяжкі, середньої тяжкості і легкі тілесні ушкодження. Крім цього, легкі тілесні ушкодження поділяються на два підвиди: такі, що спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності і такі, що не спричинили зазначених наслідків. Під побоями розуміється кількаразове нанесення ударів, а під ударом – одноразовий вплив тупим предметом на тіло людини, що заподіяв фізичний біль. Під мордуванням – дії, що полягають в численному або тривалому заподіянні болю: щипання, нанесення численних, але незначних ушкоджень тупими

або колючими предметами, вплив термічних факторів і інші аналогічні дії [4]. Катування, а так само діяння, що зазначені в статтях 130 і 133 КК України, за своєю правовою природою є способом заподіяння тілесних ушкоджень (катування – також і смерті) і за кінцевим результатом можуть бути небезпечними для життя в момент заподіяння, спричинити втрату працездатності, органу або його функцій або становити інші наслідки, визнані тілесними ушкодженнями.

З метою «звуження» кола суспільно небезпечних наслідків, настання яких підлягає кваліфікації за ст.137 КК України, слід врахувати форму вини розглядуваного злочину. Детальний аналіз ставлення винного до невиконання або неналежного виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх, а також до наслідків проводиться при розгляданні суб'єктивної сторони даного злочину. Зараз необхідно вказати, що злочин, передбачений ст.137 КК України, є необережним. Тим самим виключаються з кола можливих наслідків цього злочину наслідки, типові для суто умисних злочинів проти здоров'я, а саме катування, побоїв і мордувань.

Із встановленого кола наслідків варто також виключити спеціальні види тілесних ушкоджень, які являють собою зараження вірусом імунодефіциту людини або іншою невиліковною інфекційною хворобою (ст.130 КК України) і зараження венеричним захворюванням (ст.133 КК України). Норми, що закріплені в статтях 130 і 133 КК України, в окремих випадках є спеціальними стосовно норми ст.137 КК України, оскільки передбачають неповнолітній вік потерпілого в якості кваліфікуючої обставини. Крім цього, перевага застосування статей 130 і 133 КК України обумовлена «жорсткішою» охороною прав неповнолітнього, що передбачає призначення винному більш суворих видів покарання (позбавлення і обмеження волі проти громадських робіт або позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю). У разі ж зараження неповнолітнього через злочинну недбалість особи, яка порушила професійні чи службові обов'язки діяння, за

наявності інших ознак складу злочину, належить кваліфікувати за ст.137 КК України.

На цьому етапі дослідження можна зробити попередній висновок, що шкода здоров'ю неповнолітнього, настання якої карається в порядку ст.137 КК України, може являти собою різні за ступенем тяжкості тілесні ушкодження.

Наступним етапом визначення суспільно небезпечних наслідків, передбачених у ч.1 ст.137 КК України, є встановлення змісту поняття «істотна шкода» і, відповідно, ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, охоплюваних цим поняттям. У даному разі, формулюючи диспозицію ч.1 ст.137 КК України, законодавець використав оціночне поняття, що зустрічається також у статтях: 150 (ч.2), 363 (ч.2), 364 (ч.1), 365 (ч.1) і 367 (ч.1) КК України 2001 р. Тлумачення поняття «істотна шкода», стосовно до матеріальної шкоди, заподіяній правам, свободам і законним інтересам, наведене у примітці до ст.364 КК України, а також у матеріалах слідчо-судової практики. Акцентуючи увагу на цих матеріалах і вирішуючи поставлене завдання стосовно здоров'я особи, варто вказати, що в постанові Пленуму Верховного Суду України № 15 від 26.12.2003 р. «Про судову практику по справах про перевищення влади і службових повноважень» дане поняття визначене як порушення трудових, житлових і інших прав і свобод людини і громадянина [5, с.7–9]. Вважаємо, що до «інших прав і свобод» належить також і право на здоров'я, що впливає у подальшому з тексту зазначеної постанови. Так, у п.10 викладене тлумачення поняття «тяжкі наслідки» і вказано, що до таких відносяться заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень або смерті [5, с.7–9], а в роботах вчених в галузі кримінального права зазначається, що стосовно злочинів у сфері службової діяльності поняття «істотна шкода» і «тяжкі наслідки» збігаються за своїм характером, але відрізняються мірою (тяжкістю) заподіяної шкоди [6, с.395]. Враховуючи логіку зазначеної постанови і суджень вчених припускаємо, що істотною шкодою здоров'ю можна вважати наслідки у вигляді середньої тяжкості і легких тілесних ушкоджень, як таких, що спричинили, так і не спричинили ко-

роткочасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності.

Аналогічну позицію при кваліфікації діяння за ст.167 КК України 1960 р. «Халатність» зайняв Орджонікідзевський районний суд м. Харкова. Визнаючи завідувачу дитячим комбінатом Н. винною в порушенні своїх службових обов'язків і застосовуючи ч.2 ст.167 КК України 1960 р., суд вказав у мотивувальній частині обвинувального вироку наслідки у вигляді загибелі п'ятеро дітей, тяжких тілесних ушкоджень у сімнадцяти дітей, тілесних ушкоджень середньої тяжкості – у чотирнадцяти і легких тілесних ушкоджень, що спричинили короткочасний розлад здоров'я – у дев'ятнадцяти [7]. Кваліфікуючи діяння за ознакою настання тяжких наслідків, що поглинають менш тяжкі, суд, звичайно ж, врахував заподіяння істотної шкоди здоров'ю і при призначенні покарання взяв до уваги наслідки у вигляді середньої тяжкості і легких тілесних ушкоджень, що спричинили короткочасний розлад здоров'я. В такому випадку можна зробити висновок, що під «істотною шкодою здоров'ю» слідчо-судова практика застосування норм КК України 1960 р. розуміла середньої тяжкості тілесні ушкодження, заподіяні одній людині, і легкі тілесні ушкодження, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності, заподіяні одній людині або декільком. Практика кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності за КК України 2001 р. також відносить тілесні ушкодження середньої тяжкості і легкі, що спричинили незначну стійку втрату працездатності чи короткочасний розлад здоров'я, до істотної шкоди, в залежності від загальної кількості потерпілих [5, с.8]. Розкриваючи зміст поняття «істотної шкоди» здоров'ю неповнолітнього, П.П. Андрушко вказує, що до таких наслідків відносяться лише легкі тілесні ушкодження, що спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності [8, с.319].

З урахуванням викладених положень Закону про кримінальну відповідальність, матеріалів слідчо-судової практики, позицій вчених щодо змісту понять «шкода здоров'ю» та «іс-

тотна шкода», погодимося з тим, що до «істотної шкоди здоров'ю» не слід відносити легкі тілесні ушкодження, що не спричинили короткочасний розлад здоров'я або незначну стійку втрату працездатності, якщо такі настали через необережність винного. Також нами визнається обґрунтованим віднесення до об'єму наслідків у вигляді «істотної шкоди здоров'ю» середньої тяжкості тілесних ушкоджень, спричинених одному або більшій кількості неповнолітніх.

У частині можливості визнання легких тілесних ушкоджень, що спричинили незначну стійку втрату працездатності або короткочасний розлад здоров'я істотною шкодою здоров'ю неповнолітнього, у нас є деякі сумніви. Насамперед, вбачається певна «нерівноцінність» наслідків у вигляді короткочасного розладу здоров'я стосовно наслідків у вигляді незначної втрати працездатності. Дійсно, захворювання, клінічний перебіг яких не перевищує 21 дня, є досить розповсюдженими, у тому числі, серед дітей. Крім цього, по відношенню у дитини, в силу особливостей її зростаючого організму виробляється імунітет проти хвороби, а можливі обмеження, що накладаються на заняття спортом, дозвілля, уживання деяких продуктів харчування (дієта), носять тимчасовий характер. Наявність подібних обмежень, на наш погляд, не може істотно відбитися на загальному розвитку дитини і стані її здоров'я в цілому. Подібним чином нами оцінюються короткочасні розлади здоров'я, пов'язані з порушенням цілісності тканин і органів неповнолітнього (можливі забиття, порізи, розриви шкіри, у т.ч. такі, що вимагали для усунення хірургічного втручання). Нагадаємо, що розглядуваний злочин відноситься до необережних, а за загальним правилом необережне заподіяння легкого тілесного ушкодження не є кримінально караним. Також вважаємо, що у разі заподіяння легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я, тяжкість наслідків не зростає в залежності від кількості потерпілих. Тим більше не повинне тягнути кримінальну відповідальність заподіяння такої шкоди здоров'ю одному неповнолітньому.

У зв'язку з викладеним уявляється досить спірною позиція місцевого суду м. Рівне, зайнята по одній із кримінальних справ. Як показало ознайомлення з матеріалами цієї кримінальної справи акушерка Л., на порушення порядку проведення гінекологічного огляду неповнолітніх, оглянула 15-літню Б. з використанням спеціального дзеркала і розірвала незайману пліву. З метою зупинки виниклої кровотечі вдалися до хірургічного втручання і потерпіла 8 днів перебувала на стаціонарному лікуванні. Визнаючи відсутність у винної умислу на заподіяння тілесного ушкодження суд, проте визнав за можливе кваліфікувати дії Л. за ч.1 ст.137 КК України і фактично застосував міру кримінального покарання за необережне заподіяння тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я¹ [9]. Представляється, що заподіяння подібної шкоди за ступенем суспільної небезпеки відповідає тяжкості адміністративного делікту і, за умови внесення доповнень до Кодексу України про адміністративних правопорушення, могло би бути розглянуте в порядку адміністративного провадження. Принципово іншими, на наш погляд, є наслідки у вигляді втрати працездатності. Незважаючи на незначний розмір, характерний легким тілесним ушкодженням, втрата носить стійкий характер і не може бути усунена протягом всього життя. Довічність фізичного враження здоров'я, особливо неповнолітнього потерпілого, доповнюється моральними переживаннями особистої неповноцінності і може спричинити внутрішній «злам» вольової позиції. У силу наведених аргументів пропонується доповнити перелік наслідків, що є істотною шкодою здоров'ю неповнолітнього, легкими тілесними ушкодженнями, що спричинили незначну стійку втрату працездатності [4].

Однак відзначаємо і те, що визнання істотною шкодою, заподіяною здоров'ю неповнолітнього, лише тілесних ушкоджень (середньої

¹ Слід відмітити, що заподіяння психологічної травми було враховано судом при задоволенні майнового позову потерпілої особи.

тяжкості і легких тілесних ушкоджень, що спричинили незначну стійку втрату працездатності), на наш погляд не в повній мірі відбиває зміст і важливість суспільних відносин, охоронюваних нормою ст.137 КК України.

Виявити специфіку суспільно небезпечних наслідків у вигляді істотної шкоди, заподіяної здоров'ю неповнолітнього, дозволяє врахування тієї обставини, що невиконання або неналежне виконання професійних чи службових обов'язків перешкоджає всебічній (цілісній) реалізації онтогенетичного потенціалу дитини до розвитку. Також наявність істотних недоліків розвитку організму і інтелекту дитини, найчастіше є нездоланною перешкодою для реалізації неповнолітнім своїх нахилів і прагнень щодо оволодіння певною професією. У такому разі розгляду і можливого віднесення до «істотної шкоди здоров'ю», поряд з тілесними ушкодженнями середньої тяжкості і легкими тілесними ушкодженнями, що спричинили незначну стійку втрату працездатності, підлягають наслідки у вигляді різного роду аномалій (відхилень) фізичного та психічного розвитку неповнолітнього.

Пропозиція щодо віднесення аномалій розвитку неповнолітнього відповідає змісту суспільних відносин, що охороняються нормою ст.137 КК України і охоплюють, поряд зі здоров'ям, фізичний та психічний розвиток неповнолітнього. Крім цього, пропонується точка зору відповідає тенденціям розвитку Кримінального кодексу України, окремі статті якого передбачають шкоду здоров'ю і шкоду розвитку дитини в якості самостійних (альтернативних) суспільно небезпечних наслідків. Так, ч.2 ст.150 КК України «Експлуатація дітей» передбачає відповідальність за експлуатацію дітей шляхом використання їхньої праці з метою одержання прибутку, якщо такі дії заподіяли істотну шкоду здоров'ю, фізичному розвитку або освітньому рівню дитини. На наш погляд, виділенню шкоди фізичному і психічному розвитку неповнолітнього як суспільно небезпечних наслідків, поряд з істотною шкодою здоров'ю анітрошки не перешкоджає та обставина, що розвиток

дитини і його здоров'я співвідносяться між собою як частина і ціле².

Аномалії розвитку неповнолітнього можуть бути розділені на підгрупи, що відображають особливості того або іншого захворювання (фізичного або психічного відхилення) неповнолітнього. «Порушення розвитку в дітей багатопланові та широкоаспектні. Вони виражаються в інтелектуальній, руховій, мовній або сенсорній неповноцінності. Відхилення в розвитку бувають різних форм і різного ступеня вираження» – зазначається в дослідженнях в галузі педагогіки і педіатрії [10, с.13–14]. Однак треба додати, що при цьому ними визнається факт відсутності єдиних принципів класифікації порушень у розвитку дітей і пропонується декілька підходів до визначення [10, с.13]. Не намагаючись перерахувати всі існуючі класифікації і визнаючи за кожною з них право на існування, вважаємо за доцільне навести наступну: 1) сенсорні порушення (порушення слуху і зору); 2) інтелектуальні порушення (розумово відсталі і діти із затримкою психічного розвитку); 3) порушення мови; 4) порушення опорно-рухового апарату; 5) комплексні (комбіновані) дефекти розвитку; 6) схиблений (або дисгармонійний) розвиток [10, с.14]. При цьому необхідно зауважити, що одна категорія аномальних проявів відрізняється від іншої за певними діагностично і прогностично значущими показниками, але важливою закономірністю психічного розвитку аномальних дітей є труднощі їхньої соціальної адаптації, труднощі у взаєминах і взаємодіях із соціальним середовищем [10, с.17]. Також варто визнати, що недоліки розвитку одних органів і систем

організму неповнолітнього призводять до зниження в цілому рівня розвитку як інтелектуальних, так і фізичних здібностей. Більше того, іноді в дитини буває складний дефект, тобто сполучення двох і більше порушень, які в рівній мірі визначають структуру аномального розвитку, становлять труднощі виховання і навчання дитини. Наприклад, одночасні порушення зору і слуху, зору і мови, слуху і моторики т. п. [10, с.42].

Особливостями сенсорних порушень розвитку організму є те, що вони позбавляють дитину найважливіших джерел інформації і призводять, в кінцевому результаті, до затримки психічного і мовного розвитку, особливо якщо дитина втратила слух або зір в ранньому віці. У науковій літературі з цього приводу є відповідні зауваження про те, що ступінь виразності відставання в психічному розвитку залежить від причин, тяжкості і часу виникнення порушення. У числі причин вказується на вроджені дефекти (слабоумство), які не відносяться до наслідків розглядуваного злочину, а також на порушення розвитку, обумовлені шкідливим впливом навколишнього середовища (перебування в холоді, погано освітлених приміщеннях, підвищеному шумі і т. п.) [10, с.29–30]. Практиці відомі випадки, коли дитина втратила мову внаслідок нервового стресу, а саме в результаті переживань із приводу сварки батьків. Підтвердженням обґрунтованості віднесення наслідків у вигляді погіршення зору і слуху до наслідків злочину, передбаченого ст.137 КК України, є, насамперед, законодавче закріплення обов'язку працівників установ освіти щодо своєчасного виявлення і корекції фізичних або психічних недоліків (аномалій) розвитку неповнолітнього. Так, Положенням про психологічну систему освіти України [11] і Законом України «Про загальну середню освіту» [12] до обов'язку вихователів віднесена корекція фізичного та (або) розумового розвитку дітей. Крім нормативного закріплення, важливість виконання цього обов'язку підкреслюється думкою вчених в галузі дитячої і підліткової психіатрії про те, що лікування деяких аномалій може бути успішним і що відомі випадки,

² Виділення частини та цілого в якості альтернативних ознак злочину вже «знайоме» КК України. Так, ст.190 КК України «Шахрайство» в якості альтернативи обману передбачає зловживання довірою. Однак слідчо-судова практика і теорія кримінального права розглядають зловживання довірою як особливий вид обману. За такого підходу редакція ст.190 КК України могла містити вказівку на заволодіння чужим майном чи правом на майно шляхом обману і застосовуватись також у випадках зловживання довірою без спеціальної вказівки цього способу в диспозиції ст.190 КК України.

коли дитина з порушенням слуху або зору за умови вчасного корегуючого впливу, надалі розвивається нормально [10, с.30].

При визначенні особливостей суспільно небезпечних наслідків порушення обов'язків щодо охорони життя і здоров'я неповнолітніх у вигляді порушень у розвитку мови (дислалії, дизартрії, ринолалії, ринофонії, моторної і сенсорної алалії) необхідно зауважити, що лише в деяких випадках настання таких наслідків кваліфікується за ст.137 КК України. Так, фахівці в цій галузі знань визнають, що лише іноді неправильна вимова звуків пов'язана з дефектною мовою оточуючих, оскільки дитина говорить погано, наслідуючи дорослих. З іншого боку важливим є визнання того, що порушення вимови звуків може бути наслідком педагогічної занедбаності, відсутності уваги до розвитку мови дитини [10, с.31]. В інших же (більшості) випадках недоліки розвитку мови можуть бути обумовлені більш серйозним, органічним порушенням, недоліками розвитку центральної нервової системи, у силу чого вони не можуть визнаватися наслідками розглядуваного злочину. Принципове значення при визначенні суспільної небезпеки наслідків у вигляді порушення в розвитку мови має визнання того, що цей недолік ускладнює спілкування дитини з оточуючими, негативно впливає на її загальний розумовий розвиток [10, с.28].

Визначаючи важливість нормального розвитку опорно-рухового апарату неповнолітнього, Джасер Х. М. Аль Ананзіх вірно вважає, що фізичний розвиток і повноцінне здоров'я дитини можливі тільки при збереженні правильної постави і визначає її як стан, коли голова тримається прямо, плечі дещо опушені, відведені назад і перебувають на одному рівні, живіт підтягнутий, коліна випрямлені, груди трохи виступають. Відзначаючи можливі недоліки формування кістяка дитини, цей вчений вказує, що в молодшому шкільному віці серед дітей часто зустрічаються порушення постави, які можуть призвести до серйозних розладів нормальної діяльності організму, а в занедбаних випадках до втрати працездатності і навіть передчасної інвалідно-

сті. В спеціальній медичній літературі порушення форми хребта і спини в цілому визначені як сколіоз³ (бокові викривлення), лордоз (викривлення хребта до переду), кіфоз (викривлення хребта назад), плоска спина і сутулуватість. Одним з видимих (очевидних) наслідків порушення постави є плоскостопість.

В плані правомірності визнання порушення постави неповнолітнього наслідками злочину, передбаченого ст.137 КК України, вельми показовою є думка про те, що виховання правильної постави школяра в першу чергу залежить від факторів, вплив яких повинен перебувати під контролем відповідальних осіб. Це: правильне чергування праці, відпочинку, сну, розумний розпорядок дня, повноцінне харчування, використання фізичних вправ і засобів загартовування (гімнастики, рухливих ігор, елементів спорту, прогулянок, екскурсій, туризму)».

Визначаючи особливості шкоди, заподіяної здоров'ю неповнолітнього, зауважимо, що найбільшу складність у вирішенні цього питання становить саме визнання різного роду аномалій розвитку «істотною шкодою». Складність обумовлена тим, що не всякі аномалії можна розглядати як наслідки порушення професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх. Крім цього, не кожен аномалію варто визнавати істотною шкодою здоров'ю, тобто визнавати суспільно небезпечним наслідком. «Законодавець в оцінному понятті, як правило, не має можливості встановити такого роду (точні – прим. М.З.) ознаки, оскільки існує ряд суспільних відносин (дій, подій, суб'єктів), формальні ознаки яких не свідчать про їх

³ Сколіоз (бокове викривлення хребта) розвивається внаслідок біохімічних змін в хребті і призводить до порушення функцій нервово-м'язового апарату і деформації всього тіла. При цьому захворюванні неправильно функціонують органи, розташовані в грудній клітині і частково в черевній порожнині, порушується діяльність серця, органів дихання і травлення. Причиною сколіозу може бути також невідповідність меблів зросту дітей, неправильне розташування їх під час навчальних занять, як в школі, так і вдома. Визначення інших порушень постави також наводиться в цій роботі і медичних довідниках.

певну (і постійну) у даних умовах соціальну значимість. Тому, при регулюванні подібних відносин, законодавець змушений обмежитися вказівкою на їхню соціальну значимість», – вказує у своїх роботах А. Огородник. Керуючись подібним підходом до розуміння і наступного застосування оцінних понять, вважаємо, що кримінальна відповідальність за заподіяння істотної шкоди здоров'ю у вигляді різного роду аномалій розвитку повинна наставати за умови можливості порівняння виявленої аномалії з тілесним ушкодженням за ступенем втрати працездатності або строку розладу здоров'я. Також варто визнати істотною шкодою здоров'ю аномалії фізичного та психічного розвитку, які хоча і не можуть бути зіставлені з тілесними ушкодженнями, однак є нездоланною перешкодою для вільного вибору неповнолітнім професії, подальшого виду трудової діяльності. Подібне рішення цілком відповідає сформованому розумінню ознаки у вигляді «істотної шкоди», яке склалось у слідчо-судовій практиці і знаходить своє закріплення в нормах чинного законодавства.

Так, у «Переліку медичних протипоказань до роботи і виробничого навчання підлітків професіям і спеціальностям вугільної, гірничорудної, нафтової, газової, торф'яної, чорної і кольорової металургії, хімічної промисловості і геологорозвідувальних робіт» вказується, що деформація хребта і грудної клітки, у тому числі без значного порушення статики і функції виключає можливість професійного навчання і наступного оволодіння окремими спеціальностями. В деяких випадках цілком можливо позбутися існуючих деформацій хребта і грудної клітки, але це потребує тривалого перебування підлітка в спеціалізованих медичних установах санаторного типу і протягом значного строку буде виступати непереборною перешкодою для його подальшого навчання. Час, протягом якого неповнолітній буде змушений проходити курс лікування (усунення) аномалії в психофізіологічному розвитку, варто відносити до терміну розладу здоров'я і враховувати загальну тривалість при визначенні ступеня тяжкості тілесного ушкодження. Заборона більш загального характеру

щодо навчання за окремими спеціальностями передбачається в Типових правилах прийому до професійно-технічних навчальних закладів України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 28.05.1998 р. № 191. Так, п.2 зазначених Правил закріплене обмеження на прийом до професійно-технічних училищ за наявності деяких медичних протипоказань [13]. Далі, наявність такого недоліку розвитку, як низький зріст перешкоджає вступу до військового училища, а також проходженню строкової військової служби. При цьому варто визнати, що подібного роду наслідку можуть бути встановлені шляхом проведення комплексних судово-медичних експертиз стану фізичного та психічного здоров'я неповнолітнього. Також при проведенні відповідної експертизи може бути вирішене питання про причинний зв'язок між допущеним порушенням професійних чи службових обов'язків і істотною шкодою здоров'ю неповнолітнього.

В достатній мірі підтверджує суспільну небезпечність наслідків у вигляді недоліків фізичного та психічного розвитку зауваження вчених, що проаналізували положення дітей у школах-інтернатах. Зокрема, І.О. Титаренко і Г.М. Гаврилюк, провівши відповідні спостереження, констатують наступне: «Діти, що виховуються в державних інтернатних установах на 6–12 місяців, відстають як у фізичному, так і в психічному розвитку від своїх однолітків. Незважаючи на роботу педагогів, логопедів, психологів, до семирічного віку жодна дитина не досягає 1-ої групи здоров'я».

Таким чином, під суспільно небезпечними наслідками, відповідальність за настання яких передбачена ч.1 ст.137 КК України і які виражаються в істотній шкоді здоров'ю неповнолітнього, слід розуміти середньої тяжкості тілесні ушкодження і легкі тілесні ушкодження, що спричинили незначну стійку втрату працездатності. До зазначених наслідків також відносяться різного роду аномалії фізичного та психічного розвитку організму неповнолітнього, які можливо прирівняти до тілесних ушкоджень за ступенем втрати працездатності або строком розладу здоров'я, а також які є непереборною перешкодою для вільного ви-

бору неповнолітнім професії, подальшого виду трудової діяльності.

Частина 2 ст.137 КК України передбачає кваліфікуючу ознаку порушення обов'язків щодо охорони життя і здоров'я неповнолітніх у вигляді «інших тяжких наслідків» і «смерті неповнолітнього». Відповідно до вищезгаданої постанови Пленуму Верховного Суду України № 15 від 26.12.2003 р. «Про судову практику по справах про перевищення влади або службових повноважень» ознака «тяжкі наслідки» (у плані заподіяння шкоди здоров'ю) охоплює випадки заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, а також доведення до самогубства [5, с.7–9]. Ознаки тяжкого тілесного ушкодження зазначені в Правилах судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень і до таких відносяться: тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, втрата органу або його функцій, психічна хвороба або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, переривання вагітності або непоправне знівечення обличчя. Доведенням до самогубства охоплюються випадки як смерті потерпілого, так і замаху на позбавлення себе життя. Настання смерті неповнолітнього, доведення до самогубства, а також тяжкі тілесні ушкодження відносяться до наслідків, що передбачені ч.2 ст.137 КК України. Винним у настанні інших тяжких наслідків у вигляді тяжких тілесних ушкоджень, а також у смерті одного неповнолітнього був визнаний Д. – старший механік і тренер з картингів Харківського обласного Палацу дитячої і юнацької творчості. Виконуючи організаційно-розпорядчі обов'язки і представляючи команду картингістів на змаганнях, Д. залишив без належного нагляду неповнолітніх членів команди, з числа яких Ш. і Л. самовільно виїхали на картах у заборонену зону автодрому і стали там рухатися назустріч один одному. Не впоравшись із керуванням, підлітки допустили зіткнення машин, в результаті чого обоє зазнали тяжких тілесних ушкоджень, а Ш. невдовзі помер. Смерть підлітка наступила також при неналежному нагляді за групою дітей, що купались в басейні, перебуваючи в Німеччині на

відпочинку. Так, 11-літній Сашко В. – учень однієї з Київських загальноосвітніх шкіл, перебуваючи в Німеччині в складі групи з інших школярів і керівника, при купанні в басейні брав участь у самовільно організованих підлітками змагання на тривалість перебування під водою. При цьому Сашко у воду не заходив, оскільки не вмів плавати, а тільки сидів на бортику басейну і відзначав час перебування під водою кожного з учасників цих змагань. Як свідчить про цей трагічний випадок преса, у загальній метушні Сашко впав у воду і швидко потонув. Надалі, протягом п'яти хвилин ніхто з дорослих не намагався врятувати його, а керівника групи поруч не виявилось. В цій частині не видається за можливе погодитись із думкою П.П. Андрушко щодо віднесення середньої тяжкості тілесних ушкоджень до тяжких наслідків розглядуваного злочину і, відповідно, кваліфікувати їх настання за ч.2 ст.137 КК України [9, с.319]. Із зазначеною позицією не можна погодитися в силу вищенаведених положень постанов Пленуму Верховного Суду України та практики застосування ст.137 КК України.

Таким чином, за ч.2 ст.137 КК України кваліфікується порушення обов'язків щодо охорони життя і здоров'я неповнолітніх у випадку заподіяння тяжкого тілесного ушкодження одному і більше неповнолітнім, самогубства, замаху на самогубство або смерті хоча б одного неповнолітнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
2. Ковалев М. Уголовно-правовые проблемы охраны здоровья с точки зрения прав и свобод человека / М. Ковалев // Советская юстиция. – 1989. – № 10. – С. 20–21.
3. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации / Н. Ф. Кузнецова ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 208 с.

4. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень» : від 17.01.1995 р., № 6.

5. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» : від 26.12.2003 р., № 15 // Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 2 (42). – С. 7–9.

6. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 608 с.

7. Уголовное дело № 1–229, 1986 г. // Архив Ордженикидзевогo районного суда г. Харькова.

8. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / отв. ред. С. С. Яценко. – 3-е изд., исправл. и дополн. – К. : А.С.К., 2003. – 1088 с.

9. Кримінальна справа № 1-720/03, 2003 р. // Архів місцевого суду м. Рівне.

10. Коррекционная педагогика: Основы обучения и воспитания детей с отклонениями в развитии : учеб. пособие [для студ. сред. пед. учеб. заведений] / Пузанов Б. П., Селиверстов В. И., Шаховская С.Н., Костенкова Ю. А. ; под ред. Б. П. Пузанова. – 3-е изд., доп. – М. : Издат. центр «Академия», 1999. – 156 с.

11. Наказ Міністерства освіти України «Положення про психологічну систему освіти України» : від 03.05.1999 р., № 127 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 1. – Ст. 18.

12. Закон України «Про загальну середню освіту» : від 13.05.1999 р., № 651–XIV // ВВР. – 1999. – № 28. – Ст. 230.

13. Наказ Міністерства освіти і науки України «Типові правила прийому до професійно-технічних навчальних закладів України» : від 28.05.1998 р. № 191.

Заславська М. Г. Наслідки порушення професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх (ст.137 КК України) / М. Г. Заславська // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 206–214 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12zmgncu.pdf>

Визначається зміст суспільно небезпечних наслідків, настання яких тягне кримінальну відповідальність згідно частині 1 статті 137 КК. Досліджено, що за ч.2 ст.137 КК кваліфікується порушення обов'язків щодо охорони життя і здоров'я неповнолітніх у випадку заподіяння тяжкого тілесного ушкодження одному і більше неповнолітнім, самогубства, замаху на самогубство або смерті хоча б одного неповнолітнього.

***

Заславская М.Г. Последствия нарушения профессиональных или служебных обязанностей в отношении охраны жизни и здоровье несовершеннолетних (ст.137 УК Украины)

Определяется содержание общественно опасных следствий, наступление которых влечет уголовную ответственность согласно части 1 статьи 137 УК. Исследовано, что по ч.2 ст.137 УК квалифицируется нарушения обязанностей в отношении охраны жизни и здоровья несовершеннолетних в случае причинения тяжелого телесного повреждения одному и больше несовершеннолетним, самоубийства, покушения на самоубийство или смерти хотя бы одного несовершеннолетнего.

***

Zaslavskaja M.G. Aftereffects of Violation Professional or Service Duties Pertaining to a Life Protection and Health Minor (Clause 137 CC of Ukraine)

The content of socially dangerous consequences which one offensive involves a criminal liability according to a part of 1 clause 137 CC is spotted. It is researched that on part of 2 clause 137 CC is qualified violations of obligations pertaining to a life protection and health of minors in case of causing of heavy personal injury by one and more minor, suicide, attempt at suicide or death at least one minor.